

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord		
	AMBITIE VOOR 2030: NEDERLANDSE (PETRO)CHEMISCHE INDUSTRIE DE VEILIGSTE TER WERELD	5
	<i>Arjan van Dijk</i>	
	MEER DAN DE SOM DER DELEN	6
	<i>Nico Mulder</i>	
1	WAT IS PROCESVEILIGHEID?	25
1.1	Introductie	26
	<i>Jaap de Bruin</i>	
1.2	Historie en definities	28
	<i>Jaap de Bruin</i>	
1.2.1	Bepalende gebeurtenissen	28
1.2.2	Definities	30
1.2.3	Scenariodenken als basis voor procesveiligheidsaanpak	33
1.3	Bedreigingen	35
	<i>Jaap de Bruin</i>	
1.3.1	Eigenschappen van gevaarlijke stoffen en GHS-indeling	35
1.3.2	Mogelijke gevolgen	37
1.3.2.1	Brand	39
1.3.2.2	Explosies	39
1.3.2.3	Vrijkomen van toxische stof in water, lucht en/of bodem	40
1.3.2.4	Ioniserende straling	40
1.4	Relaties tussen procesveiligheid, arbeidsveiligheid en duurzaamheid	41
	<i>Jaap de Bruin</i>	
1.4.1	Verschillen tussen procesveiligheid en arbeidsveiligheid	41
1.4.2	Hoe meet je procesveiligheid?	42
1.4.3	Duurzaamheid en procesveiligheid	42
1.5	Ontwikkelingen in het denken over procesveiligheid	45
	<i>Coen van Driel en Nico Mulder</i>	
1.5.1	Initiatieven vanuit overheid en industrie	45
1.5.2	Opeenstapeling van inzichten	48
1.6	Het bouwwerk van procesveiligheid	51
	<i>Nico Mulder</i>	
1.6.1	Bouwstenen van procesveiligheid	52
1.6.2	Samenhang tussen de bouwstenen	54

2

WETGEVING PROCESVEILIGHEID

57

2.1	Introductie wet- en regelgeving	58
	<i>Mark Dabekaussen</i>	
2.1.1	Arbeids- en gebruikersveiligheid	58
2.1.2	Productveiligheid	59
2.1.3	Externe veiligheid	59
2.1.4	Veiligheid stoffen	60
2.2	De Machinerichtlijn (Directive 2006/42/EC)	61
	<i>Nick de With</i>	
2.2.1	Algemene achtergrond	61
2.2.1.1	Verankering in de Nederlandse wetgeving	61
2.2.1.2	Rechtsgrondslag en doel	61
2.2.1.3	Toepassingsgebied	61
2.2.2	Taken, rollen en verantwoordelijkheden	63
2.2.3	CE-markering en relevante onderliggende normen	64
2.2.4	Toepassing Machinerichtlijn in de procesindustrie	64
2.2.4.1	Heldere definitie van 'machine'	65
2.2.4.2	Procesinstallatie en samenstellen van machines	66
2.2.5	Nabeschouwing	68
2.3	De Richtlijn Drukapparatuur (Directive 2014/68/EU)	69
	<i>Leo Koersvelt</i>	
2.3.1	De PED op hoofdlijnen	69
2.3.2	Fasering van bouw en ingebruikname	70
2.3.2.1	Ontwerpfase	71
2.3.2.2	Keuringsfase	73
2.3.2.3	Gebruiksfase	73
2.3.2.4	Buitenbedrijf-fase	74
2.4	ATEX-richtlijn (Directive 1999/92/EG en 2014/34/EU)	75
	<i>Rolf van Dijk</i>	
2.4.1	Doelstelling van de ATEX-wetgeving	75
2.4.1.1	ATEX 153 en 114 en hun toepassingsgebieden	75
2.4.1.2	Samenspel van beide richtlijnen	76
2.4.2	Wanneer is ATEX van toepassing?	78
2.4.3	Nederlandse wet- en regelgeving	79
2.4.3.1	Arbobesluit	79
2.4.3.2	Warenwetbesluit explosieveilig materieel	80
2.4.4	Onderscheid ATEX-richtlijnen	81
2.5	Seveso-richtlijn in Nederland	82
	<i>Cor Neeft</i>	
2.5.1	Toepassingsgebied en indeling van bedrijven	82
2.5.2	Procesbeheersing	84
2.5.2.1	Preventie criterium	85
2.5.2.2	Risicobewustzijn	86
2.5.3	Veiligheidsbeheerssysteem	87
2.5.4	Handhaving en toezicht	88

2.6	Verordeningen REACH (1907/2006/EU) en CLP (1272/2008/EU)	94
	<i>Jean-Marc Abbing</i>	
2.6.1	Achtergrond en doel van de REACH- en CLP-wetgeving	94
2.6.2	REACH-processen ter ondersteuning van veilig gebruik van stoffen	95
2.6.2.1	Registratie (door middel van het registratiedossier)	95
2.6.2.2	Evaluatie	96
2.6.2.3	Communicatie	96
2.6.3	REACH-processen ter beperking of uitfasering van de meest gevaarlijke stoffen	97
2.6.3.1	Identificatie van de meest gevaarlijke stoffen en vervolgstappen	97
2.6.3.2	Autorisatie	98
2.6.3.2	Restrictie	99
2.6.4	CLP-processen ter toekenning van gevaarseigenschappen van stoffen en mengsels	99
2.6.4.1	De indeling in gevaarscategorieën door middel van zelfclassificatie	99
2.6.4.2	Het harmonisatieproces van classificatie	100
2.6.4.3	Notificatieplicht voor importeurs en producenten	101
2.6.5	Relevantie van REACH en CLP voor procesveiligheid	101

3

MODELLEREN VAN PROCESVEILIGHEID: SCENARIODENKEN 103

3.1	Het belang van scenariodenen	104
	<i>Carsten Assmann</i>	
3.1.1	Scenario's en industriële veiligheid	104
3.1.2	Scenario's in wet- en regelgeving	105
3.2	Scenarioanalyse en -modellering	107
	<i>Carsten Assmann</i>	
3.2.1	Aanpak van de analyse	107
3.2.1.1	Deterministische onderzoeken	107
3.2.1.2	Probabilistische studies	108
3.2.2	Onderzoekstechnieken	109
3.2.3	Modellering	110
3.2.3.1	Oorzaken	111
3.2.3.2	Ongewenste kerngebeurtenissen	112
3.2.3.3	Effecten	113
3.2.4	Simulatieberekeningen	115
3.3	Risico-berekening en -beoordeling	119
	<i>Carsten Assmann</i>	
3.3.1	Kwantificeren van risico's	119
3.3.2	Afwegen van risico-reducerende maatregelen	121
3.3.3	Risico-acceptatie	121
3.3.3.1	Acceptatiecategorieën	122
3.3.3.2	Andersoortige afwegingen	124
3.4	Het schillenmodel - modellering en borging	125
	<i>Carsten Assmann</i>	
3.4.1	Opbouw van het model	125
3.4.2	Nadere toelichting op het model	127
3.4.3	Borging van de betrouwbaarheid van veiligheidsmaatregelen	129
3.4.4	Nabeschuiving	131

4

RISICOANALYSETECHNIKEN

133

4.1	Introductie risicoanalyse	134
	<i>Nico Mulder en Daan Stam</i>	
4.2	Chemische risicobeoordeling	137
	<i>Jaap de Bruin</i>	
4.2.1	Inherent gevaar van exotherme reacties	138
4.2.2	Wanneer is een exotherme reactie gevaarlijk?	138
4.2.2.1	Bij reactie in een reactor	138
4.2.2.1	Bij opslag	140
4.2.3	Welke testen kunnen er gedaan worden?	142
4.3	Kwalitatieve risicoanalysemethoden: SWIFT, HAZOP en bow tie)	144
	<i>Daan Stam</i>	
4.3.1	Opzet van risico-identificatiestudies: teamexercitie	144
4.3.2	Toetsingskader voor kwalitatieve risicobeoordeling	145
4.3.3	<i>Structured What-If Technique (SWIFT)</i>	147
4.3.4	<i>Hazard and Operability study (HAZOP)</i>	148
4.3.4.1	Definiëren van nodes en hun ontwerpintentie	149
4.3.4.2	Bepalen van te beoordelen soorten afwijkingen	150
4.3.4.3	Vaststellen van oorzaken	151
4.3.4.4	Vaststellen van gevolgen	152
4.3.4.5	Vaststellen van relevante bestaande of nog aan te brengen beveiligingen	152
4.3.5	<i>Bow tie</i>	153
4.4	Semi-kwantitatieve methodes: LOPA en risicograaf	156
	<i>Daan Stam</i>	
4.4.1	<i>Layer of Protection Analysis (LOPA)</i>	156
4.4.1.1	Uitgangspunten en beperkingen van de methode	156
4.4.1.2	Vaststellen van beginoorzaken - <i>Initiating Events</i>	158
4.4.1.3	Randvoorwaarden - <i>Enabling Conditions</i>	160
4.4.1.4	Vaststellen van beschermingslagen - <i>Independent Protection Layers</i>	161
4.4.1.5	Kansverlaging van een effect - <i>Conditional Modifiers</i>	163
4.4.1.6	Wel of niet meewegen van omstandigheden	164
4.4.1.7	Door wie en wanneer wordt een LOPA uitgevoerd?	165
4.4.2	SIL-classificatie	165
4.4.2.1	Werkwijze	166
4.4.2.2	Bepaling van het vereiste SIL-niveau: risicograaf versus LOPA	170
4.5	Kwantitatieve risicoanalyses	171
	<i>Carsten Assmann</i>	
4.5.1	Toepassing van kwantitatieve risicoanalyses	171
4.5.2	Overzicht van de stappen van een QRA	172
4.5.2.1	Onderverdeling van installaties in inluitsystemen	173
4.5.2.2	Inventarisatie van apparatuur	174
4.5.2.3	Bepaling van proces- en omgevingsomstandigheden	176
4.5.2.3.1	Procesomstandigheden	176
4.5.2.3.2	Omgevingsomstandigheden	179
4.5.2.4	Bepaling van representatieve kerngebeurtenissen (LOC-scenario's)	179
4.5.2.5	Uitwerking van foutenbomen	181
4.5.2.6	Uitwerking van gebeurtenissenbomen	183
4.5.2.6.1	Uitstroom	185

2

3

4

4.5.2.6.2	Directe ontsteking	187
4.5.2.6.3	Verspreiding	189
4.5.2.6.4	Vertraagde ontsteking	192
4.5.2.6.5	Schadelijke blootstelling	193
4.5.2.7	Cumulatie van risico's per schadetype	198
4.5.3	Nabeschuwing	200
4.6	<i>Occupied Building Risk Assessment</i>	201
	<i>Peter Walraven</i>	
4.6.1	Aanleiding	201
4.6.1.1	Historie van het ontwerp van gebouwen op industriële sites	202
4.6.1.2	Relatie met wetgeving en beleid	202
4.6.2	OBRA - werkproces	204
4.6.2.1	Vaststellen van de scope	204
4.6.2.1.1	Positie in de levenscyclus	205
4.6.2.1.2	Definitie van verblijfsgebouw	205
4.6.2.1.3	Interne versus externe activiteiten	206
4.6.2.1.4	Betrokken kennis en expertises	206
4.6.2.2	Risicogebaseerde versus effectgebaseerde benadering van de analyse	207
4.6.2.3	Bepaling van de gevaren	208
4.6.2.4	Selectie van criteria voor de beoordeling van de risico's	209
4.6.2.4.1	Generieke criteria voor de beoordeling	210
4.6.2.4.2	Specifieke criteria voor de beoordeling	210
4.6.2.5	Beoordeling van het risico voor verblijfsgebouwen	211
4.6.2.6	Numerieke modellering	212
4.6.2.7	Maatregelen, verantwoording, acties en mitigatieplannen	214
4.6.3	Inbedding van de beoordeling van risico's voor verblijfsgebouwen	216
4.7	Procesveiligheidsstudies tijdens de levenscyclus van een installatie	217
	<i>Nico Mulder</i>	
4.7.1	Doelstellingen	217
4.7.2	<i>Six-stage hazard study</i> -methodiek	219
4.7.3	Post-projectfase	224
4.7.4	Operationele fase	224
5	ONTWERP INTEGRITEIT - HARDWARE	227
5.1	Introductie ontwerpintegriteit	228
	<i>Nico Mulder en Remko van der Meijden</i>	
5.2	Inherent veiliger ontwerpen	231
	Gert Sloof en Nico Mulder	
5.2.1	Procesveiligheid als bronaanpak	232
5.2.2	Inherent veiliger ontwerp	233
5.2.3	Ontwerpstrategie	235
5.2.4	Nabeschuwing	236
5.3	Materiaalselectie	238
	<i>Leo Koersvelt</i>	
5.3.1	Parameters in materiaalselectie	239
5.3.1.1	Kosten	239
5.3.1.2	Fysische eigenschappen	239

5.3.1.3	Mechanische eigenschappen	240
5.3.1.4	Corrosie-eigenschappen	241
5.3.1.5	Verwerkbaarheid	241
5.3.1.6	Verkrijgbaarheid	242
5.3.2	Materialsoorten, hun eigenschappen en toepassingen in de procesindustrie	242
5.3.2.1	Metalen	243
5.3.2.2	Kunststoffen	244
5.3.2.3	Overige materialen	245
5.3.3	Het proces van de materiaalselectie	246
5.3.3.1	Lagetemperatuurbestendigheid	247
5.3.3.2	Hogetemperatuurdegradatie	247
5.3.3.3	Bepalen corrosie-loops	247
5.3.3.4	Corrosiesnelheid	247
5.3.3.5	Storingssituaties	248
5.3.3.6	Review	248
5.3.4	Nabeschuwing	249
5.4	Metaal­soorten en hun toepassing in de procesindustrie	250
	<i>Leo Koersvelt</i>	
5.4.1	Aluminium	250
5.4.2	IJzer en staal	250
5.4.3	Roestvast staal	253
5.4.4	Legeringen op nikkelbasis	255
5.4.5	Legeringen op koperbasis	255
5.4.6	Exotische metaal­soorten	255
5.4.7	Nabeschuwing	256
5.5	Procesbesturing	257
	<i>Gert Sloof</i>	
5.5.1	Functionaliteit	257
5.5.1.1	Purdue referentiemodel – onderverdeling in functionele niveaus	257
5.5.1.2	Soorten regelsystemen	259
5.5.1.3	Primaire functie van een regelsysteem	260
5.5.1.4	PID-regelaars	261
5.5.2	Onderdelen en uitvoeringsvormen van een procesbesturingscomputer	264
5.5.3	Vastlegging van de uitgangspunten van procesbesturing	266
5.5.4	Graad van automatisering, software en mens-machine-interface	266
5.6	Alarmering	268
	<i>Gert Sloof</i>	
5.6.1	Alarmering van operators: waarom en hoe?	268
5.6.1.1	Soorten operator notificaties	268
5.6.1.2	Te onderscheiden grenswaarden	269
5.6.1.3	Documenteren van grenswaarden	271
5.6.2	Alarmmanagement	273
5.6.2.1	Uitgangspunten	273
5.6.2.2	Operator interventies en alarmuitbraken	274
5.6.2.3	Opvolging van notificaties en alarmen	276
5.6.3	Nabeschuwing	277
5.7	Safety Instrumented Systems en Emergency ShutDown	278
	<i>Gert Sloof</i>	
5.7.1	Begrippenkader	278
5.7.2	Ontwerp en bijbehorende documentatie	279

5.7.3	Testen bij ingebruikname	280
5.7.4	Betrouwbaarheid	281
5.7.5	Responsnsnelheid	282
5.7.6	Opbouw van een SIS	284
5.7.7	<i>Interlocks</i>	285
5.7.8	Batchprocessen	286
5.8	Overdrukbeveiliging	287
	<i>Leo Koersvelt</i>	
5.8.1	Doelstelling	287
5.8.2	Uitvoeringsvormen	288
5.8.3	Selectiecriteria	290
5.8.4	Dimensionering	291
5.8.5	Onderhoud en keuring	291
5.9	Explosieveilgheid	292
	<i>Gerard van Laar</i>	
5.9.1	Soorten explosies op basis van energiebron	292
5.9.2	Voorwaarden voor een explosie	294
5.9.3	Verloop van een explosie	295
5.9.4	Gevolgen van een explosie	298
5.9.5	Stofeigenschappen ter beoordeling van explosierisico's	298
5.9.6	Explosiepreventie	301
5.9.7	Explosie-effectbeperkende maatregelen	303
5.10	Constructiefase en oplevering	306
	<i>Jeroen Bergers</i>	
5.10.1	Contractormangement	306
5.10.1.1	Contractvorm	306
5.10.1.2	Contractorselectie	307
5.10.1.3	Risico-inventarisatie en -evaluatie van de werkzaamheden	308
5.10.1.4	Contractortraining	309
5.10.1.5	Opvolging van de werkzaamheden	310
5.10.1.6	Evaluatie van de werkzaamheden	310
5.10.2	Constructiemanagement	311
5.10.2.1	Constructieplanning	311
5.10.2.2	Werkvergunningstelsel	312
5.10.3	Oplevering en overdracht	314
5.10.3.1	<i>Pre-commissioning</i>	314
5.10.3.2	<i>Commissioning</i>	315
5.10.3.3	<i>Pre Startup Safety Review</i>	316

6

TECHNISCHE INTEGRITEIT - HARDWARE

317

6.1	Introductie technische integriteit	318
	<i>Nico Mulder</i>	
6.2	Mechanische integriteit	322
	<i>Remko van der Meijden</i>	
6.2.1	Reikwijdte van het mechanische integriteitsprogramma	322
6.2.2	Degradatiemechanismen en beheersmaatregelen	322
6.2.3	Interne aantasting	323
6.2.3.1	Mechanismen	323
6.2.3.2	<i>Integrity Operating Window</i>	324
6.2.3.3	Bewaking van het <i>Integrity Operating Window</i>	325
6.2.4	Externe aantasting	326
6.2.5	Speciale aandachtsgebieden	327
6.2.6	Nabeschouwing	328
6.3	Corrosiebeheersing	329
	<i>Leo Koersvelt</i>	
6.3.1	Soorten corrosie	329
6.3.2	Corrosiebeheersing	332
6.3.3	Nabeschouwing	333
6.4	<i>Risk Based Inspection</i>	334
	<i>Leo Koersvelt</i>	
6.4.1	Wettelijk kader	334
6.4.2	Wat betekent dit in de praktijk?	334
6.4.3	Risicogebaseerde aanpak	335
6.4.3.1	Risicoanalyse	338
6.4.3.2	Beschrijving van degradatie- en faalmechanismen	339
6.4.3.3	Opstellen inspectieplan	340
6.4.3.4	Checken van apparatuur en/of procesparameters	340
6.4.4	Meerwaarde van de <i>Risk Based Inspection</i> -aanpak	340
6.4.5	Randvoorwaarden voor succes	341
6.5	Identificatie en beheer van <i>Safety Critical Elements</i>	343
	<i>Remko van der Meijden</i>	
6.5.1	Scenario's, barrières en gebeurtenissen	343
6.5.2	Kenmerken van <i>Safety Critical Elements</i>	344
6.5.3	Integriteitsborging	347
6.5.4	Dynamisch barrièremanagement	348
6.6	Functionele integriteit van beveiligingssystemen	350
	<i>Gert Sloof</i>	
6.6.1	Betrouwbaarheid en faalkansen van een systeem	350
6.6.2	Betrouwbaarheid en faalkansen van een beveiligingssysteem	351
6.6.3	Vergroting systeembetrouwbaarheid door meervoudige uitvoering	353
6.6.4	Afhankelijk falen	355
6.6.4.1	Beperken van de invloed van afhankelijke fouten	356
6.6.4.2	Schatting van de bijdrage van afhankelijke fouten aan faalkansen	357
6.6.5	Behoud van technische integriteit	359

6.6.6	Faalcijfers	360
6.6.6.1	Openbare bronnen van faalcijfers	360
6.6.6.2	Bedrijfsspecifieke faalcijfers	361
6.6.6.3	Combineren van openbare en bedrijfsspecifieke faalcijfers	362
6.7	ATEX in de praktijk	364
	<i>Rolf van Dijk</i>	
6.7.1	Europese normen op het gebied van ATEX	364
6.7.2	Nederlandse Praktijkrichtlijnen voor ATEX-gevarenclassificatie	366
6.7.3	Gevarenclassificatie	367
6.7.3.1	Klasse van de zones	367
6.7.3.2	Omvang van de zones (gas/damp)	369
6.7.3.3	Omvang van de zones (stof)	371
6.7.3.4	Stofeigenschappen - ontsteekbaarheid	371
6.7.4	Toegelaten apparatuur binnen gevarenclassificatie	371
6.7.4.1	Materieelgroepen	372
6.7.4.2	Temperatuurklassen	372
6.7.4.3	Betrouwbaarheidscategorieën	373
6.7.4.4	Codering van ATEX-apparatuur	375
6.7.4.5	Keuring en inspectie van elektrisch en niet-elektrisch materieel	376
6.7.4.6	Ontstekingsbronanalyse en statische elektriciteit	376
6.7.5	De relatie van ATEX met procesveiligheid	378
6.7.5.1	Zoneclassificatie binnen installaties - domein procesveiligheid	380
6.7.5.2	Zoneclassificatie rondom installaties - domein ATEX-regelgeving	382
6.7.6	Verkleinen kans op explosieve atmosfeer	383
6.8	Branddetectie en brandbestrijding	386
	<i>Ron de Bruijn</i>	
6.8.1	Mogelijkheden voor branddetectie	386
6.8.2	Brandontwikkeling	388
6.8.3	Brandprofielen	388
6.8.3.1	Rookprofielen	388
6.8.3.2	Energie-emitterende profielen	389
6.8.3.3	Gas-emitterende profielen	389
6.8.4	Invloed van gebouwhoogte en ventilatie op de effectiviteit van branddetectie	390
6.8.5	Brandbestrijding	390
6.8.5.1	Waterblussystemen	390
6.8.5.2	Gasblussystemen	393
6.8.5.3	Schuimblussystemen	393
6.8.5.4	Hydranten	394
6.8.5.5	Blusmiddelen	394
6.9	Buitenbedrijfstelling en sloop	397
	<i>Leo Koersvelt</i>	
6.9.1	Tijdelijk buiten bedrijf stellen van een fabriek	397
6.9.2	Slopen van een fabriek	399
6.9.2.1	Vorbereiding	399
6.9.2.2	Uitvoering	401
6.9.2.3	<i>Lessons learned</i>	402

7

OPERATIONELE INTEGRITEIT - SOFTWARE

403

7.1	Introductie operationele integriteit	404
	<i>Remko van der Meijden en Nico Mulder</i>	
7.2	Procesveiligheidsinformatie	406
	<i>Johan Rood</i>	
7.3	Beheer van wijzigingen	411
	<i>Johan Rood</i>	
7.3.1	Wat is een wijziging?	412
7.3.2	Wijzigingsbeheerprocedure	413
7.3.3	Tijdelijke wijzigingen	415
7.3.4	Overbruggingen van beveiligingssystemen	415
7.3.6	Organisatorische wijzigingen	416
7.3.6	Uitzonderingssituaties	416
7.4	<i>Pre Start-up Safety Review</i>	417
	<i>Johan Rood</i>	
7.4.1	Basisbegrip	417
7.4.2	Opzet	418
7.4.3	Uitvoering	419
7.5	Operationele procedures	421
	<i>Remko van der Meijden</i>	
7.5.1	Kader	421
7.5.2	Definitie	423
7.5.3	Ontwikkelen van procedures	423
7.5.4	Beheer van het operationele handboek	426
7.5.5	Periodieke evaluatie	427
7.5.6	Trainen en hertrainen	428
7.6	Werkvergunningen	429
	<i>Johan Rood</i>	
7.6.1	Doel	429
7.6.2	Toepassingsgebied	431
7.6.3	Kenmerken van goede werkvergunningen	431
7.6.3.1	Werkzaamheden en risico's	431
7.6.3.2	Beheersmaatregelen	432
7.6.3.3	Geldigheid	432
7.6.4	Stappenplan	433
7.6.5	Speciale werkvergunningen	435
7.6.6	Bijzondere situaties	436
7.6.7	Archivering en auditing	437
7.7	LOTOTO - Lock Out, Tag Out, Try Out	440
	<i>Johan Rood</i>	
7.7.1	Aanleiding	440
7.7.2	Doel van LOTOTO	441
7.7.3	Moderne uitvoeringsvorm in de chemische industrie	441
7.7.3.1	Rollen en verantwoordelijkheden	443
7.7.3.2	Het LOTOTO-proces	443

7.7.4	Randvoorwaarden	448
7.7.5	Nabeschuwing	450
7.8	Incidentenanalyse	451
	<i>Wim van Alphen</i>	
7.8.1	Wat is een ongeval?	451
7.8.1.1	Arbeidsongevallen	451
7.8.1.2	Zware industriële ongevallen	451
7.8.2	Analyse van ongevallen	452
7.8.2.1	<i>Five times why</i> -analyse	452
7.8.2.2	Modellering van het verloop van een ongeval	453
7.8.2.3	Belang van diepgaand onderzoek	454
7.8.2.4	Keuze van een ongevalsanalysemethode	454
7.8.3	Basisrisicofactoren	455
7.8.3.1	Vaak gehanteerde grondoorzaken	455
7.8.3.2	Trendanalyse van grondoorzaken	456
7.8.4	Leren van de bevindingen van ongevallen	457

8

OPERATIONELE INTEGRITEIT – MINDWARE

461

8.1	De menselijke inbreng bij procesveiligheid	462
	<i>Jaap de Bruin en Nico Mulder</i>	
8.1.1	Interacties	462
8.1.2	Thema's	464
8.2	Cultuur en gedrag	466
	<i>Jaap de Bruin</i>	
8.2.1	Wat verstaan we onder veiligheidscultuur?	467
8.2.2	Psychologische aspecten	467
8.2.2.1	Veiligheidscultuurladders	467
8.2.2.2	Leiderschap	469
8.2.3	Gedragsaspecten	469
8.2.3.1	Wat is gedrag?	469
8.2.3.2	Welke factoren hebben invloed op gedrag?	470
8.2.3.3	Fout of overtreding	470
8.2.4	Nabeschuwing	473
8.3	Competenties en hun inbedding in de organisatie	474
	<i>Piet Knijff</i>	
8.3.1	Wat is competentie?	475
8.3.2	Competentiemanagement	477
8.3.3	Stappenplan	479
8.3.3.1	Identificeer competentiegebieden en sleutelrollen	479
8.3.3.2	Definieer competentie-eisen per sleutelrol	480
8.3.3.3	Wijs de rollen toe aan personen of functies	481
8.3.3.4	Train, kwalificeer en ontwikkel	482
8.3.3.5	Monitor, evalueer en verbeter	483
8.3.4	Nabeschuwing	483
8.4	Doelmatig menselijk ingrijpen	484
	<i>Gert Sloof</i>	
8.4.1	Generaties van modellen voor menselijk falen	485
8.4.2	<i>Human Factor</i> -analyse	487
8.4.2.1	Stappenplan	487
8.4.2.2	Prestatiebepalende factoren	488
8.4.2.3	<i>Human Reliability Assessment</i>	489

8.5	Basisprincipes voor procesveiligheid - <i>Process Safety Fundamentals</i>	491
	<i>Johan Rood</i>	
8.5.1	Doel	492
8.5.2	Opzet	493
8.5.3	Toepassing	495
8.5.4	Documentatiemateriaal en implementatie	496
8.5.5	Inbedding in trajecten voor veiligheidscultuurverbetering	498

9

RISICOMANAGEMENT

499

9.1	Introductie risicomanagement	500
	<i>Piet Knijff</i>	

9.2	Managementsystemen voor procesveiligheid	505

	<i>Coen van Driel</i>	
9.2.1	Belang van managementsystemen en standaarden	505
9.2.2	Managen van procesveiligheid	506
9.2.2.1	Procesveiligheidsmanagementsystemen - internationale modellen	506
9.2.2.2	Risicodenken als grondslag	509
9.2.3	Beschrijving van een procesveiligheidsmanagementsysteem	510
9.2.3.1	Essentiële elementen	511
9.2.3.2	Performancemanagement	513
9.2.3.3	Maturiteit	514
9.2.4	Risico en voordelen van focus op managementsystemen	515

9.3	Procesveiligheidsaudits	517

	<i>Dirk Doornbos</i>	
9.3.1	Omvang en planning	517
9.3.1.1	Scope	517
9.3.1.2	Auditplanning - lange termijn	518
9.3.1.3	Auditplanning - korte termijn	518
9.3.2	Middelen	519
9.3.2.1	Vorbereiding	519
9.2.2.2	Communicatie	519
9.2.3	Uitvoering	519
9.2.3.1	Opening	519
9.2.3.2	Rondleiding	520
9.2.3.3	Interviews	520
9.2.3.4	Tussentijdse briefing	520
9.3.3.5	Inspecties van technische installaties	521
9.3.3.6	<i>Close-out meeting</i>	521
9.3.4	Omgaan met bevindingen	522
9.3.5	Rapportage	523
9.3.6	Opvolging: uitvoeren van correctieve acties	524
9.3.7	Positieve effecten van procesveiligheidsaudits	524

9.4	Prestatiemonitoring	525

	<i>Remko van der Meijden</i>	
9.4.1	Belanghebbenden	525
9.4.2	Soorten indicatoren	526
9.4.2.1	Onderscheid tussen terugkijkende en voorspellende indicatoren	526
9.4.2.2	Hiërarchie van indicatoren	527
9.4.3	Werkproces voor prestatie-monitoring	528
9.4.3.1	Selectie van prestatie-indicatoren	528
9.4.3.1.1	<i>Tier 3</i> -indicatoren	529
9.4.3.1.2	<i>Tier 4</i> -indicatoren	530

9.4.3.2	Inrichten van prestatie-indicatoren	532
9.4.3.3	Prestatiebeoordeling en bijsturen op basis van indicatoren	534
9.4.3.4	Regelmatige herziening van toegepaste indicatoren	535
9.4.4	Aandachtspunten en valkuilen	535
9.5	<i>Plant ageing</i>	537
	<i>Remko van der Meijden</i>	
9.5.1	Het begrip <i>ageing</i>	537
9.5.2	Technische oorzaken van <i>ageing</i>	539
9.5.3	Niet-technische oorzaken van <i>ageing</i>	540
9.5.3.1	Organisatorische veroudering	540
9.5.3.2	Voortschrijdend inzicht	541
9.5.3.3	Bedrijfseconomie	541
9.5.3.4	Afhankelijkheid van derden	543
9.5.4	Nabeschuwing	544
9.6	Brandveiligheidsplan	545
	<i>Ron de Bruijn</i>	
9.6.1	Belang en opzet van een brandveiligheidsplan	545
9.6.2	Brandveiligheidsdoelen	545
9.6.2.1	Algemene doelen	545
9.6.2.2	Specifieke doelen en afwegingen	546
9.6.3	De waarde van branddetectiesystemen voor risicobeheersing	547
9.7	Explosieveiligheidsdocument	548
	<i>Rolf van Dijk</i>	
9.7.1	Eisen aan het explosieveiligheidsdocument	549
9.7.2	Stappenplan om te voldoen aan ATEX 153	550
9.7.3	Opbouw van een explosieveiligheidsdocument	552
9.7.4	Persoonskwalificaties	556
9.7.5	Samenhang van maatregelen	557
9.8	<i>Emergency response-organisatie</i>	559
	<i>Ed Oomes en Arie Duineveld</i>	
9.8.1	Het belang van een <i>emergency response-organisatie</i>	559
9.8.1.1	Analyse	559
9.8.1.2	Veiligheidsketen	560
9.8.2	Seveso-wetgeving	561
9.8.2.1	Veiligheidsrapportages	562
9.8.3	De organisatie van de hulpverlening	563
9.8.3.1	Bedrijfshulpverlening	564
9.8.3.2	Bedrijfsbrandweer	565
9.8.3.3	Zorgsysteem	566
9.8.3.4	Crisisteam	566
9.8.4	Nabeschuwing	567
9.9	De rol van de verzekeraars	568
	<i>Ron de Bruijn</i>	
9.9.1	Wat doen verzekeraars?	568
9.9.2	Werkwijze van verzekeraars	568
9.9.3	Regulering van verzekeraars	570
9.9.4	De Nederlandse verzekeringsmarkt	571

9.9.5	Totstandkoming van een premie	572
9.9.6	Verzekeraars in de technische praktijk	573
9.9.7	Risico-analyse en aanbevelingen vanuit verzekeraars	576
9.9.8	Nabeschouwing	577

APPENDIX	579

Gebruikte afkortingen	580
Geraadpleegde literatuur	589
Relevante normen	599
Relevante praktijkrichtlijnen	601
Over de auteurs	603
Over PHOV	608